

## HAŠKE KONFERENCIJE I KONVENCIJE O MEĐUNARODNOM HUMANITARNOM PRAVU

### THE HAGUE CONFERENCE AND CONVENTION ON THE INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

**Darija Adžić, profesor engleskog jezika i književnosti**

**Sažetak:** Osnova ovog rada je tzv. ratno ili haško pravo koje je dio međunarodnog humanitarnog prava. Međunarodno humanitarno pravo razvijalo se u sklopu sukoba između interesa država i težnje za humanizacijom upotrebe oružane sile. Nasuprot insistiranja država na vojnoj potrebi i očuvanju suvereniteta, stalno je jačao zahtjev za humanitarnom zaštitom učesnika i civilnih žrtava oružanih sukoba, a sa jačanjem humanitarne zaštite šireni su i ciljevi i pravna osnova ratnog prava. U vezi s tim na Haškim konvencijama održanim krajem XIX i XX vijeka koje su obrađene u ovom radu utvrđene su norme ponašanja, odnosno Haške konvencije. Na osnovu obrađene teme izvedeni su zaključci i navedena korištena literatura

**Ključne riječi:** humanitarno pravo, ratno pravo, Haške konferencije, Haške konvencije, Martensova klauzula, Ženevske konvencije, rat, običajki ratovanja

**Abstract:** The basis of this paper is so-called the war or Hague right which is a part of the International humanitarian right. The International humanitarian right was developed in the conflict between the state interests and aspirations for the humanization of the use of the armed force. Opposite to the insistence of the states for the military necessity and the perservation of sovereignty, a demand for the humanitarian protection of the actors and civil victims of the armed conflicts was growing constantly, and with the strengthening of the humanitarian protection the objectives and legal basis of the war law were spread. In regard to that, on the Hague Conventions which were held at the end of XIX and XX century, and which were covered in this paper, the norms of behavior were established in the Hague covention. Based on the covered topic, the conclusions were made and the used bibliography was listed.

#### UVOD

Međunarodno humanitarno pravo, iako je u svojem sadašnjem obliku razmjerno novijeg datuma, ima dugu istoriju. Napomenimo da su u skladu s moralnim ili vjerskih stavovima određenog društva postojale određene aktivnosti koje su i ratu bile zabranjene, nečasne ili nemoralne. To nisu bila pravila međunarodnog prava u smislu koji se danas pridaje tom pojmu, ali su određivala ponašanje stranaka u sukobu.

Početak nastanka običajnog prava može se povezati s ugovorima o miru ili različitim vojnim kartelima koje su zaraćene strane sklapale u drugoj polovici 17. vijeka. Primjera radi Vestfalski mir 1648. godine, kojim je završen tridesetogodišnji rat, može se smatrati osnovom međunarodnog ratnog prava.

Uobličavanje pravila običajnog ratnog prava se razvijalo vrlo sporo, tako da tek u XIX vijeku nalazimo niz pravila običajnog prava koji se smatraju opšteprihvaćenim standardima međunarodnog ratnog prava. U to vrijeme još ne postoji praksa višestranih međunarodnih ugovora kojima bi ta pravila bila potvrđena u pisanoj formi, ali ona nalaze svoje mjesto u vojnim priručnicima mnogih država.

Tokom vremena, razvila su se dva odvojena, ali srodna kruga normi međunarodnog humanitarnog prava. Jedan je onaj koji je uređivao odnose između zaraćenih država na bojnopolju i tradicionalno je nosio naziv "ratno ili haško pravo", dok je drugi krug sadržavao pravila utvrđena u korist pojedinca.

#### 1. Haške konferencije o međunarodnom humanitarnom pravu

Potrebno je naglasiti da Haške konferencije, bar po nekim stavovima, nisu bile prioritarno sazvane radi rješavanja pitanja ratnog prava, već su trebale predstavljati svojevrsnu platformu za uređenje znatno širih problema, u uslovima relativne, ali dugoročne stabilnosti. Cilj im je bio postizanje sporazuma o ograničavanju naoružavanja, kako bi se na taj način poboljšali uslovi stabilnog i trajnog mira i zaštiti i ojačao sistem ravnoteže snaga koji je tada postojao, a koji je utrkom u naoružanju postao upitan.

### 1.1 Prva mirovna haška konferencija

Godine 1899. su se na inicijativu ruskog cara Nikole II i podsticaj ruske vlade u periodu od 18. maja do 29. juna, na Prvoj haškoj mirovnoj konferenciji, sastali delegati brojnih država kako bi raspravljali o pitanjima rata i mira. Glavna cilj ove konferencije je bio stvaranje uslova za spriječavanje daljnjih ratova i održanje trajnog mira, prije svega – zaključenjem sporazuma o ograničavanju naoružavanja. Načelni cilj – spriječiti daljnje ratove – smatralo se tokom konferencije, moguće je postići ako se države obavežu da rješenje svojih sporova prepuste međunarodnoj arbitraži. Uz to, bilo bi neophodno redovno sazivati međunarodne diplomatske konferencije kako bi se na njima periodično raspravljalo o svim pitanjima koja bi se eventualno mogla pojaviti u praksi. Međutim, do ostvarenja zamišljenog cilja nije došlo pošto nije bila prihvaćena obavezna arbitraža. Naime, većina prisutnih država nije pokazala spremnost prihvatanja arbitraže u pogledu svakog spora koji se pojavi, iako je postojala opšta saglasnost da se radi o odličnom sredstvu za rješavanje međudržavnih sporova. Kad se Konferencija sastala, uvidjelo se da ipak ne postoje uslovi za sklapanje tako dalekosežnog sporazuma i pristupilo se razmatranju tri grupe pitanja:

- 1) mogućnosti eventualnog razoružanja,
- 2) sredstvima kojima je cilj spriječiti izbijanje oružanih sukoba i
- 3) utvrđivanje pravila ratnog prava na kopnu i moru.

Rezultat dvomjesečnih pregovora bio je sklapanje triju konvencija i usvajanje triju deklaracija. Kao rezultat prijedloga koji se odnosio na kodifikaciju zakona i običaja rata na kopnu usvojena je poznata Konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu s Pravilnikom o zakonima i običajima rata na kopnu. Polazište ove Konvencije sadržano je u Briselskoj deklaraciji iz 1874. godine, koja nikad nije postala obavezujuća. Pripadajući Pravilnik o kopnenom ratovanju donosi pravila u vezi sa svim vidovima kopnenog ratovanja o kojima su se ugovorne stranke mogle usaglasiti, uz jedinu iznimku postupka s bolesnicima i ranjenicima, budući da je to pitanje već bilo predmetom Ženevske konvencije iz 1864. godine. Uređena pitanja uključuju: kategorije osoba koje treba smatrati borcima (član 1.), postupak prema ratnim zarobljenicima (članovi 4. – 20.), ograničenja usvajanja sredstava i metoda nanošenja gubitaka neprijatelju (članovi 22. – 28.) itd.

Osim ove konvencije, ostale usvojene konvencije odnosile su se na mirno rješavanje sporova i prilagođavanje Ženevske konvencije iz 1864. na pomorski rat, a deklaracije su sadržavale zabrane bacanja eksplozivnih projektila iz balona, upotrebu zrna punjenih otrovnim plinom i upotrebu dum-dum metaka.

Pitanje o kojem se na Prvoj haškoj konferenciji dosta raspravljalo, a koje u konačnici nije riješeno odnosilo se na položaj civilnog stanovništva koje tokom neprijateljske okupacije ustane na oružje. Naime, koplja su se najviše lomila oko toga da li se treba takvim borcima priznati status borca ili ih je okupacijska sila mogla likvidirati kao samoproglašene i nepriznate vojnike? Na tom pitanju je došlo do razmimoilaženja u stavovima malih i velikih sila. Dok su prve smatrale da će u svakom budućem oružanom sukobu njihova područja biti vjerovatna žrtva vojne okupacije i zagovarale pravo na otpor, druge, velike sile, su se zalagale za nepriznanje statusa borca i njihovo djelovanje na vlastitu odgovornost. Uprkos očitom razmimoilaženju u tom pitanju, rasprava je ipak imala za rezultat uvođenje u preambulu tzv. Martensovu klauzulu.

Prema stajalištima stranaka ugovornica, namjena tih odredbi, čiji je tekst nadahnut željom da se umanje nevolje rata koliko to vojne potrebe dopuštaju, je bila da posluže kao opšte pravilo ponašanja zaraćenih stranaka u njihovim međusobnim odnosima i u njihovim odnosima sa stanovništvom. Međutim, s druge strane nije bilo moguće uskladiti odredbe koje bi obuhvatile sve slučajeve koji se javljaju u praksi. Iz tog razloga najvažniji potpisnici nisu namjeravali, u nedostatku pisanih obveza, nepredviđene slučajeve prepustiti proizvoljnom tumačenju vojnih zapovjednika. Tako se u Preambuli Haških konvencija naglašava: “Dok ne bude moguće donijeti cjelovitiji zbornik ratnih zakona, visoke stranke ugovornice smatraju potrebnim utvrditi da, u slučajevima koji nisu obuhvaćeni propisanim odredbama što su ih usvojile, stanovništvo i ratnici ostaju pod zaštitom i vladavinom načela međunarodnog prava koja proizlaze iz običaja ustanovljenih među civilizovanim narodima, iz zakona čovječnosti i zahtjeva javne savjesti.”<sup>218</sup>

Sama Martensova klauzula je danas kao dio običajnog prava izašla iz okvira osnovnih dokumenata u kojima je bila sadržana, pa je i ugrađena u neke druge međunarodne ugovore, ali se primjenjuje nezavisno o tome je li država stranka ugovora u kojem je spomenuta. Sadrži tri načela zaštite ljudskih prava:

- a) sukobljene strane nisu neograničene u izboru sredstava i metoda ratovanja;
- b) mora se voditi računa o razlikovanju civila i osoba koje izravno sudjeluju u borbi kako bi se civili pošteđjeli u najvećoj mogućoj mjeri;

<sup>218</sup> Iz Preambule Haških konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu (1899. i 1907.).

- c) zabranjen je napad protiv civilnog stanovništva.<sup>219</sup>

Ta se načela moraju poštivati u miru i u ratu.

Iz toga proizlazi uvjerenje kako će, bez obzira na eventualnu nemogućnost sporazumijevanja zaraćenih strana, vođenje rata uvijek biti podvrgnuto postojećim načelima međunarodnog prava.

Namjera tvoraca tih prvih Konvencija u cilju definisanja i uređivanja običaja rata na kopnu, nadahnuta je željom da se umanje ratne nevolje utoliko koliko to vojne potrebe dopuštaju. Pitanje vojne potrebe nije prvi put spomenuto u Haškim konvencijama. U teoriji međunarodnog prava još se tokom 17. i 18. vijeka raspravljalo o sadržaju vojne potrebe i njenoj ulozi prilikom utvrđivanja pravila ratovanja. Autori toga doba, primjera radi, Grotius ili Vattel, u pravilu su zastupali stav da je u ratu sve dopušteno jer to nalaže vojna potreba, ali se pravo neograničenog izbora sredstva i načina borbe priznavalo samo strani koja je vodila "pravedan rat". Međutim, već na prelazu između 18. i 19. vijeka odbačena je teorija o pravednom ratu i usvojeno pravilo da su u svakom formalno objavljenom ratu koji se vodi između suverenih država, zaraćeni potpuno jednaki u pravima. Svaki se takav rat smatrao podjednako legalan za sve zaraćene i stavovi su se postepeno mijenjali. Autori koji su se bavili problemima vojne potrebe dijelili su se u dvije grupe. Prva je zastupala stajalište da je u ratu dopušteno prekršiti svako pravilo običajnog prava, a druga da ipak postoje djela koja su pravom apsolutno zabranjena, te se ne mogu opravdati ni razlozima vojne potrebe, bez obzira što se radi o vladajućem načelu ratnog prava. Vremenom je mišljenje druge grupe prevladalo, vojna je potreba pretrpjela određena ograničenja, a pravna se teorija razvijala dalje u pravcu negiranja apsolutne prevlasti načela vojne potrebe.

## 2.2 Druga mirovna haška konferencija

Druga haška mirovna konferencija sazvana je 1907. godine. Ova konferencija je, na inicijativu američkog predsjednika Ruzvelta, bila sazvana još 1905. godine, ali je odgođena zbog Rusko-japanskog rata. Konferencija se tako održala od 15. jula do 18. oktobra 1907. godine. Osnovni zadatak, osiguranje međunarodnog mira, i na toj konferenciji je još jednom ostao nedostizhan, jer se pitanje razoružavanja u cilju postizanja trajnog mira nije nalazilo na dnevnom redu. Sam cilj Konferencije je bio nadovezati se na postignuća Prve haške mirovne konferencije, i to u dva pravca. Prvo, prijeko potrebnim se smatralo razviti mehanizme mirnog rješavanja sporova radi smanjenja mogućnosti izbijanja oružanih sukoba uopšte, a drugo – ako do rata i pored svega dođe – izraditi pravila ratovanja u cilju smanjenja strahota rata.

Aktivnosti Druge mirovne konferencije u vezi sa zakonima na kopnu ograničene su na manje izmjene Konvencije o zakonima i običajima rata na kopnu i pratećeg Pravilnika iz 1899. godine. Pravilnik o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907. godine dodatak je IV Haškoj konvenciji o zakonima i običajima rata na kopnu i smatra se jednim od značajnijih dokumenata prava ove etape razvoja međunarodnog humanitarnog prava. Međutim čak i uprkos klauzuli *si omnes*<sup>220</sup> iz člana 2. Konvencije o zakonima i običajima rata na kopnu, smatra se da su ta pravila prerasla u opšte običajno pravo, što je potvrdila i Nirnberška presuda iz 1948. godine. Tačnije bez obzira što je ta Konvencija sadržavala odredbu da će se njezini propisi primjenjivati samo ako su sve zaraćene države njezine potpisnice, presuda je zaključila da su propisi iz Konvencije priznati od svih civilizovanih naroda i smatrani kao izraz kodifikacije zakona i običaja rata.

Važan dodatak Pravilniku bila je promjena vezana uz mogućnosti bombardovanja iz vazduha. Naime, već je 1899. godine bombardovanje bilo zabranjeno, ali je formulacijom "zabranjeno je bilo kojim sredstvom napasti ili bombardovati" nebranjene gradove, sela, naselja i zgrade", ta zabrana proširena i na eventualno bombardovanje iz vazduha, koje je tada bilo još u povojima. Naime, bombe su se u to vrijeme izbacivale iz balona.

Ostatak aktivnosti na toj Drugoj haškoj mirovnoj konferenciji bio je usmjeren na različita pitanja pomorskog ratovanja. Između ostalih, usvojene su primjera radi: Konvencija o položaju neprijateljskih trgovačkih brodova za izbijanja neprijateljstava, Konvencija o pretvaranju trgovačkih brodova u ratne brodove, Konvencija o polaganju podmorskih automatskih kontaktnih mina, Konvencija o pravima i dužnostima neutralnih sila u slučaju pomorskog rata, Konvencija o bombardovanju od strane pomorskih snaga u vrijeme rata, Konvencija o nekim ograničenjima vršenja prava plijena u pomorskom ratu i sl.

U ovoj fazi kodifikacije doneseno je svega nekoliko sporazuma čije su norme izrazito humanitarne, odnosno usmjerene na pojedinca. Najznačajnija je Ženevska konvencija o zaštiti ranjenika i bolesnika iz 1906. godine, kojom je revidirana Ženevska konvencija za poboljšanje položaja vojnih ranjenika na bojnopolju, iz 1864. godine, a koja je, za razliku od Haških konvencija, stvorena radi neposredne zaštite pojedinca. Radi se o kratkom dokumentu od svega tridesetak članova, kojim su uređena bitna pitanja o položaju ranjenika i bolesnika i

<sup>219</sup> Na Martensovu klauzulu pozvao se i Međunarodni sud pravde u Savjetodavnom mišljenju u predmetu *Opinion of the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, od 8. juna 1996. godine, gdje u par. 78 povlači paralelu između nje i osnovnih načela humanitarnog prava.

<sup>220</sup> Klauzula solidarnosti (*clausula si omnes*) je odredba da se konvencija ne primjenjuje ako u ratu sudjeluje neka država koja je nije ratificirala.

njihovoj njezi. Utvrđeno je ko se smatra ranjenikom i bolesnikom, kao i obveza ugovornih strana da se takve osobe njeguju, bez obzira na to kojoj zaraćenoj strani pripadaju. Vidljivo je da je ova konvencija sva usmjerena na zadovoljenje humanosti, iako vodi računa i o vojnoj potrebi. Ona se spominje rjeđe no što je to slučaj s dokumentima haškog prava, ali odnos kodifikatora prema toj potrebi u suštini je isti. Pod uslovom da se zaštićena lica zbrinu i u tačno određenim uslovima, moguće je odstupiti od ugovorenog, pozivajući se na vojnu potrebu.

Potrebno je na kraju reći da su iluzije vezane uz uspostavljanje trajnog mira izražene na Prvoj i Drugoj konferenciji, srušene već 1914. godine, izbijanjem Prvog svjetskog rata, koji je posljedično spriječio najvaljeno sazivanje planirane Treće haške konferencije. Započet kao lokalni, postupno se pretvorio u globalni sukob u kojem su angažovana ogromna materijalna sredstva i milioni vojnika.<sup>221</sup> Za njega je karakteristično da se radi o posljednjem od "tradicionalnih" ratova. Istovremeno, on već pokazuje izvjesne elemente zbog kojih će oružani sukobi, u relativno bliskoj budućnosti, poprimiti karakter totalnog rata. Tehnički razvoj je u to vrijeme omogućio korištenje sredstava koji otvaraju putove totalnom ratu, te kršenje pravila ratnog prava. Vojna je potreba dobijala drukčije razmjere i postupno se poremetilo stanje ravnoteže između zahtjeva vojne potrebe i zahtjeva čovječnosti.

## 2. Haške konvencije

Na Prvoj mirovnoj haškoj konferenciji su usvojene četiri konvencije i tri dodatne deklaracije koje su na snagu su stupile skoro godinu dana kasnije, odnosno 4. oktobra 1900. godine. Radi se o sljedećim konvencijama:

- I konvencija – O mirnom rješavanju međunarodnih sporova
- II. konvencija – O zakonima i običajima rata na kopnu
- III konvencija – O primjeni načela Ženevske konvencije iz 1864. na pomorsko ratovanje
- IV konvencija – O zabrani ispaljivanja projektila i eksploziva iz balona

Kao što smo već naveli usvojene su i tri deklaracije:

- I deklaracija – O ispaljivanju projektila i eksploziva iz balona
- II deklaracija – O upotrebi metaka sa zagušljivim ili otrovnim plinovima
- III deklaracija – O upotrebi metaka koji se u ljudskom tijelu lako raspadnu ili spljošte (tzv. dum-dum meci)

Glavni učinak ovih konvencija je zabrana ili ograničenje korišćenja nekih tada novih tehnologija u ratu: bombardovanja iz vazduha, hemijskog oružja i upotrebe dum-dum metaka. Prvom konvencijom osnovan je Stalni arbitražni sud sa sjedištem u Hagu, koji i danas djeluje.

Druga haška konferencija je proširila prethodne Haške konvencije mijenjajući neke dijelove i dodavajući nove pogotovo one vezane za pomorsko ratovanje. Britanci su pokušali ograničiti naoružavanje, ali su ih nadjačale ostale sile predvođene Njemačkom, koja nije željela dopustiti ograničavanje rasta vlastite flote. Nijemci su i ponovno odbili prijedloge o obavezi arbitraže. Međutim, konferencija je proširila mehanizme dobrovoljne arbitraže i usvojila konvencije koje su uređivale naplaćivanje dugova, pravila ratovanja i prava i obaveze neutralnih država. Završni ugovor koji je potpisan 18. 10. 1907, a koji je na snagu stupio tek 26. 01. 1910. godine sastoji se od trinaest konvencija, od kojih je dvanaest ratificirano i stupilo na snagu:

- I konvencija - O mirnom rješavanju međunarodnih sporova;
- II konvencija - O ograničenju upotrebe sile radi utjerivanja ugovornih dugova;
- III konvencija - O započinjanju neprijateljstava;
- IV konvencija - O zakonima i običajima rata na kopnu;
- V konvencija - O pravima i dužnostima neutralnih sila i osoba u slučaju rata na kopnu;
- VI konvencija - O postupanju s neprijateljskim trgovačkim brodovima pri izbijanju neprijateljstava;
- VII konvencija - O pretvaranju trgovačkih brodova u ratne;
- VIII konvencija - O polaganju podmorskih automatskih kontaktnih mina;
- IX konvencija - O bombardovanju od pomorskih snaga u vrijeme rata;
- X konvencija - O primjeni načela Ženevske konvencije (iz 1906.) na pomorski rat;
- XI konvencija - O određenim ograničenjima provođenja prava plijena u pomorskom ratu;
- XII konvencija - O stvaranju međunarodnog suda za pomorski ratni plijen (nije ratificirana);
- XIII konvencija - O pravima i dužnostima neutralnih sila u slučaju pomorskog rata.

Usvojene su i dvije deklaracije:

---

<sup>221</sup> U ratu je sudjelovalo 36 država, a pod oružjem se našlo preko 70 miliona ljudi. Rat je završio s oko 10 miliona ljudskih žrtava.

- I deklaracija - Prerađena Prva haška deklaracija iz 1899, koja proširuje primjenu na druge vrste aviona;
- II deklaracija - O obavezujućoj arbitraži

## ZAKLJUČAK

Haško ili tzv. ratno pravo, nastalo je na konferencijama u Hagu, 1899. i 1907. godine, na kojima su usvojene brojne konvencije kojima se ograničava upotreba nehumanih metoda i tehnika ratovanja. Danas je važeća IV konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu, sa pridodatim tzv. Haškim pravilnikom.

Kao najvažniji rezultat dvomjesečnih pregovora na Prvoj haškoj konferenciji može se smatrati sklapanje triju konvencija i usvajanje triju deklaracija. Kao rezultat prijedloga koji se odnosio na kodifikaciju zakona i običaja rata na kopnu usvojena je poznata Konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu s Pravilnikom o zakonima i običajima rata na kopnu. Polazište ove Konvencije sadržano je u Briselskoj deklaraciji iz 1874. godine, koja nikad nije postala obavezujuća.

Aktivnosti Druge mirovne haške konferencije u vezi sa zakonima na kopnu ograničene su na manje izmjene Konvencije o zakonima i običajima rata na kopnu i pratećeg Pravilnika iz 1899. godine. Pravilnik o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907. godine dodatak je IV Haškoj konvenciji o zakonima i običajima rata na kopnu i smatra se jednim od značajnijih dokumenata prava ove etape razvoja međunarodnog humanitarnog prava. Međutim čak i uprkos klauzuli *si omnes* iz člana 2. Konvencije o zakonima i običajima rata na kopnu, smatra se da su ta pravila prerasla u opšte običajno pravo, što je potvrdila i Nirnberška presuda iz 1948. godine. Tačnije bez obzira što je ta Konvencija sadržavala odredbu da će se njezini propisi primjenjivati samo ako su sve zaraćene države njezine potpisnice, presuda je zaključila da su propisi iz Konvencije priznati od svih civilizovanih naroda i smatrani kao izraz kodifikacije zakona i običaja rata.

## Literatura

Buergenthal: Thomas, Međunarodna ljudska prava, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Zagreb, 1997.

Gasser, Hans-Peter, Međunarodno humanitarno pravo, uvodna razmatranja, Međunarodni odbor Crvenog križa, Zagreb, 2000.

Hasić, Zijad: Međunarodno humanitarno pravo, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2005.

Kalshoven, Frits; Ograničenja vođenja rata, Međunarodni odbor Crvenog križa, Zagreb, 2001.

Obradović, Konstantin; Šahović, Milan, Despot, Milivoj: Međunarodno humanitarno pravo, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2002.

Haški pravilnik o zakonima i običajima rata na kopnu

Ženevska konvencija za poboljšanje položaja vojnih ranjenika na bojnopolju